

УДК 904 : 911.37 : 738.3(477.83)

ДАВНЬОРУСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ ДОБРОТВОРА ТА ЙОГО ОКОРУГИ

П. М. Довгань*, В. М. Конопля**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
бул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, e-mail: pdovgan@ukr.net

**Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
Національної Академії наук України
бул. В. Винниченка, 24, м. Львів, 79026

Введено до наукового обігу давньоруські пам'ятки в околицях смт. Добротвора Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл., відкриті протягом 2001–2002 рр. науковцями Львівського історичного музею.

Ключові слова: давньоруські пам'ятки, поселення, Добротвір, кружальна кераміка.

З метою збору археологічних матеріалів для нещодавно створеного історико-краєзнавчого музею у смт. Добротвір на Кам'яничині науковці Львівського історичного музею здійснили у 2001–2002 рр. пошукові роботи, якими було охоплено береги Західного Бугу: на лівому – від с. Гайок до с. Стриганка і на правому – від с. Руда-Сілецька до с. Тищиця. До початку обстежень цього відрізка басейну річки в ньому значились чотири різночасові пам'ятки в сс. Старий Добротвір, Стриганка і Тищиця [1. С. 26; 2; 3; 4. С. 59].

Проведеними дослідженнями значною мірою розширився реєстр пам'яток археології Кам'янка-Бузького району. Ними виявлено два поселення доби каменю, п'ять – епохи бронзи, вісім – ранньозалізного віку та 60 давньоруського періоду X–XIII ст. Опис останніх наводимо нижче.

На лівому березі Західного Бугу селища давньої Русі розташовані в таких населених пунктах.

В с. Гайок одне з них локалізовано в його південно-східній частині, на пологому схилі надзаплавної тераси (рис. 1, 1), а друге – на північно-західній околиці, за 0,3 км у цьому ж напрямку від АЗС поблизу шосейної дороги сполученням Львів–Луцьк, на невисокому останці розміром 80×150 м серед заплави річки (див. рис. 1, 2). Уламки кружального посуду зібрано з присадибних ділянок.

Із с. Руда за Бугом пов'язані п'ять селищ, розміщених в таких його куточках:

- південно-східна околиця, на схід від дороги, яка веде до смт. Добротвір, на мисоподібному уступі берега висотою 3–4 м над рівнем заплави (див. рис. 1, 3);
- західна околиця, на правому березі безіменного допливу Західного Бугу (див. рис. 1, 4);
- північно-східна частина села, на західному схилі невисокого останця розміром

120×200 м (див. рис. 1, 5);

- північно-західна околиця, на пологому схилі правого берега безіменного струмка, що тече до Західного Бугу (див. рис. 1, 6);
- за 0,5 км на північний захід від села, на схід від поодиноких садиб хутора Іванки, лівіше шосейної дороги, яка прямує до смт. Добротвір, на пологому схилі надзаплавної тераси висотою 3–4 м над рівнем водойми (див. рис. 1, 7).

Всі ці місцезнаходження розташовані на селянськихгородах.

Шість давньоруських селищ зафіксовано в с. Перекалки, зокрема:

- на північній околиці села (територія колишнього хутора Забужжя), за 0,5 км на південь від церкви, що розміщена східніше при в'їзді в Добротвір, вздовж краю рівної ділянки надзаплавної тераси урвистого берега висотою до 10 м над рівнем водосховища, на південь від бетонних опор ЛЕПу (рис. 2, 13);
- на північно-східній околиці, на північний захід від цвинтаря, на пологому схилі правого берега безіменного струмка у місці його впадіння в Західний Буг (див. рис. 1, 12);
- за 0,3 км на схід від села, за 0,2 км на північний захід від залізного містка через річку (в цьому місці є широка затока колишнього річища Західного Бугу), на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 7–8 м над рівнем водосховища (див. рис. 1, 10);
- за 0,3 км на північ від попередньо описаної пам'ятки, на протилежному (через затоку) південному відтинку берега висотою 6–7 м над рівнем водосховища (див. рис. 1, 11);
- на південно-східній околиці, на південному схилі пагорба висотою 10–12 м надзаплавної тераси (див. рис. 1, 8);
- за 0,2 км на захід від села, по обидві сторони від шосейної дороги при в'їзді до Добротвора, на правому березі струмка, допливу Західного Бугу, на схід від металевих опор ЛЕПу, за 0,5 км на південний захід від новозбудованої добротвірської церкви (див. рис. 1, 9). Селища XI–XIII ст. цього населеного пункту розміщені на селянськихгородах.

В адміністративних межах смт. Добротвір виявлено три давньоруські поселення, а саме:

- за 0,8 км на південний захід від селища, на лівому березі безіменного струмка, допливу Західного Бугу, на схід від поодиноких садиб і металевих опор ЛЕПу, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 2–3 м (див. рис. 2, 14);
- на північно-східній околиці селища, на незначно нахиленій до сходу ділянці надзаплавної тераси висотою 10–12 м над рівнем водойми, за 0,3 км на північ від греблі і у цьому ж напрямку від стадіону, за 0,3 км на схід від двох церков (див. рис. 2, 15);
- за 0,3 км на північ від попередньо описаної пам'ятки, поблизу шосейного мосту, на незначно нахиленій до сходу ділянці вздовж краю першої надзаплавної тераси висотою до 10 м над рівнем водосховища (див. рис. 2, 16).

Збори фрагментарної кераміки на цих місцезнаходженнях проведено з території присадибних ділянок.

В с. Стриганка зафіксовано чотири поселення XII–XIII ст.

Одне з них розташоване за 0,5 км на північний схід від села, в ур. “Вільчиха”, за 0,3 км на північний захід від підвісного (канатного) пішохідного містка через Західний Буг, за 40 м на захід від опор ЛЕПу, що тягнеться по лінії південь–північ у заплаві річки, на майже прямокутному вигині надзаплавної тераси висотою 5–6 м. На куті берегової лінії розміщений штучний насип курганоподібної форми висотою до 2 м з діаметром при основі близько 5 м. Звідси починається південний край пам’ятки, яка простягається в північному напрямку вздовж краю тераси на відстань близько 100 м, впираючись у котлован приблизно овальних обрисів, де в минулому був кар’єр з добування піску. Поселення локалізовано на рівній ділянці берега шириною майже 30 м і переходить в сосновий ліс, що вкриває прилеглий до неї пологий схил тераси (рис. 3, 20).

Наступне давньоруське поселення виявлено на північно-східній околиці села, в ур. “За пасікою”, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 5–6 м (відстань до русла Західного Бугу сягає близько 0,5 км). Його територія задернована. З півночі до пам’ятки прилягає сосновий ліс, попри який проходить ґрунтова дорога, яка веде до сміттєзвалища (див. рис. 3, 19).

Інше давньоруське селище відмічене на північній околиці села, на території, що межує із сімома садибами присілка, на мисоподібному уступі тераси висотою до 8 м над рівнем заплави, котра оконтурює це місце-знаходження з північного заходу, півночі й північного сходу (див. рис. 3, 18).

Четверте поселення розміщене в південно-східній частині села, на схід від церкви і школи, на мисоподібному уступі тераси висотою до 5 м над заболоченою долиною, по якій проходить русло стариці Західного Бугу (див. рис. 3, 17).

Уламки кружального посуду збирали як з викидів кротовин на задернованих ділянках берега, так і з орної площі присадибних ділянок.

На правому березі Західного Бугу розвідками обстежено територію сіл Долина, Руда Сілецька, Сілець, Старий Добротвір і Тищиця.

В с. Долина відкрито три давньоруські поселення XII–XIII ст., зокрема:

- за 0,3 км на південний захід від села, на уступі надзаплавної тераси висотою 2–3 м в місці злиття двох безіменних потічків, допливів Західного Бугу (див. рис. 1, 22);
- на південно-західній околиці, на невисокому правому березі безіменного потічка, допливу річки (див. рис. 1, 23);
- за 0,6 км на захід від села, за 0,4 км на північ від першої із згаданих вище пам’яток, на невисокому останці видовжено-овальної форми розміром 70×200 м серед заплави лівого берега безіменного струмка (див. рис. 1, 21).

Площа поселень зайнята селянськимигородами.

В с. Руда Сілецька досліджено вісім селищ давньої Русі XI–XIII ст., які розташовані:

- за 0,5 км на північ від села, на мисоподібному уступі лівого берега потічка Личавка (доплив Західного Бугу) висотою 3–4 м над рівнем заплави (див. рис. 1, 31);

- на північно-західній околиці, на пологому схилі надзаплавної тераси, за 0,3 км на південь від піщаного кар'єра (див. рис. 1, 30);
- в північно-західній частині села, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 3–4 м, за 0,5 км навпроти через річку від будівель Добротвірського рибгоспу, поруч з бетонним парапетом, що зміцнює берегову лінію (див. рис. 1, 29);
- в південно-західній частині села, на захід від школи, за 0,3 км на північ від церкви, на пагорбі висотою 7–8 м від рівня надзаплавної тераси (див. рис. 1, 28);
- на південно-західній околиці, поблизу церкви, на західному схилі пагорба висотою до 10 м над рівнем надзаплавної тераси (див. рис. 1, 27);
- за 1 км на південь від села, на рівній ділянці першої надзаплавної тераси висотою 6–7 м (див. рис. 1, 24);
- на південно-західній околиці села, на південь від церкви, на пагорбі першої надзаплавної тераси висотою до 8 м, поблизу цвинтаря (див. рис. 1, 25);
- на південній околиці села на останці серед заплави розміром 0,5×0,2 км і висотою до 4–5 м (див. рис. 1, 26).

Ці пам'ятки знаходяться на орній площі селянських городів.

В с. Тищиця зафіксовано, крім раніше двох відомих, ще чотири поселення давньої Русі X–XIII ст. Перше з них розміщене за 1,5 км на південний захід від села і у цьому ж напрямку за 1,8 км від церкви, на куполоподібному підвищенні надзаплавної тераси висотою 6–8 м, на захід від металевих опор ЛЕПу, на задернованій території (див. рис. 3, 35).

Друге поселення відмічене за 1 км на південний захід від села, за 0,5 км на північний захід від попередньо описаного, на крайньому (південному) останці висотою 4–5 м піщаної гряди, яка тягнеться з півдня на північ вздовж заплави Західного Бугу і його правостороннього допливу Київський потік або Київка, на схід від кам'яних опор (тесані блоки прямокутної форми) зруйнованого мосту, на південь від ґрунтової дороги, що в минулому з'єднувала цей населений пункт із с. Стриганка. Пам'ятка вкрита рідколіссям сосново-листяних дерев віком, приблизно, 30–40 років. Знахідки зібрано з території пологого, звернутого до русла Західного Бугу, схилу (див. рис. 3, 34).

Наступне поселення розташоване за 0,3 км на захід від села, довкола опор телефонної лінії зв'язку, на невисокому останці розміром 60–70×180 м піщаної гряди між руслами Західного Бугу і Київського потоку (виправлений меліоративним ровом). Його площа зайнята посадкою дуба (див. рис. 3, 33).

Останнє з цих поселень розміщене за 0,2 км на північний захід від села, на території окремої садиби, що локалізується на невисокому останці серед заплави лівого берега Київського потоку, неподалік від його впадіння в Західний Буг, за 0,35 км на південний схід від підвісного містка на металевих тросах, який перекинуто через річку для сполучення із сусідньою Стриганкою. Підйомний матеріал трапився на орній ділянці (див. рис. 3, 32).

В с. Старий Добротвір відкрито дев'ять давньоруських селищ, що знаходяться в таких його місцях:

- південна околиця, за 0,25 км на південний схід від греблі водосховища Добро-

твірської ТЕС, вздовж краю відносно рівної ділянки надзаплавної тераси висотою 4–5 м, через яку із заходу і сходу проходять польові дороги (див. рис. 2, 36);

- за 0,2 км на південь від попередньо описаної пам'ятки, за 0,35 км на південний захід від насосної станції водозабору, на північ та південь від двох фігур на бетонному подіумі, встановлених у 1999 р. з нагоди річниці виходу з підпілля греко-католицької церкви, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 5–6 м, повз яку прямує ґрунтова дорога (див. рис. 2, 37);

- за 1 км на південь від села, на схід і північний схід від трансформаторної підстанції, у місці впадіння в річку потоку Холоївка, на пологому схилі його правого берега, на захід від крайньої хати хутора Борок (див. рис. 2, 38);

- за 1,5 км на південний схід від села, за 0,4 км на схід від попередньо описаної пам'ятки, на північно-східній околиці хутора Борок, на правому березі потоку Холоївка (див. рис. 2, 39);

- за 1,4 км на південний схід від села, на схід і південний схід від крайньої садиби хутора Борок, біля польової дороги вздовж краю лісу, на невисокому мисоподібному уступі лівого берега потоку Холоївка (див. рис. 2, 40);

- за 1,7 км на південь від села, за 0,4 км на південний захід від хутора Борок, поблизу трансформаторної підстанції, вздовж краю надзаплавної тераси (ділянка розміром 50×150 м) висотою до 4 м (див. рис. 2, 41);

- за 2 км на південь від села, в районі металевих опор ЛЕПу, що йдуть від Добротвірської ТЕС, на краю надзаплавної тераси (ділянка розміром 30–40×100 м) висотою 2–3 м (див. рис. 2, 42).

Останні два поселення цього часу знаходяться на північ від попередньо описаних.

Перше з них розташоване за 0,5 км на схід від села на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою 6–8 м (див. рис. 2, 43).

Інше поселення виявлено на північно-східній околиці села, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою до 14 м. Зараз ця територія зайнята угіддями спілки селянських господарств. Локалізується воно на північний захід від окремої садиби. Західний край пам'ятки проходить по урвистому березі річки, а південний – вздовж крутого правого берега невеликого струмка, що витікає з джерела, розміщеного неподалік від садиби. В цьому місці залягає болотна руда (див. рис. 3, 44).

Давньоруські пам'ятки села займають територію, зайняту городами.

В межах с. Сілець зафіксовано 16 селищ XI–XIII ст.

П'ять з них пов'язані з присілком Кузня, що є північною складовою цього населеного пункту. Розташування їх таке:

- за 0,4 км на північний захід від села, на рівній ділянці надзаплавної тераси висотою до 5–6 м над рівнем водойми (рис. 4, 45);

- північно-західна околиця, на правому березі випрямленого меліоративним ровом потоку (доплив Західного Бугу), у місці його впадіння в річку, на схилі невисокого пагорба (див. рис. 4, 46);

- північна околиця, на лівому березі, випрямленому меліоративним ровом

поток, у місці злиття з ним невеликого струмка, через який проходить бетонний місток (див. рис. 4, 47);

- південно-східна околиця, на пологому схилі лівого берега потоку висотою до 2 м над рівнем заплави (див. рис. 4, 49);
- північно-східна частина присілка, на пологому схилі лівого берега потоку висотою до 3 м над рівнем заплави (див. рис. 4, 48).

З центральною частиною Сільця пов'язані вісім поселень давньої Русі, які розташовані в наступних місцях:

- північно-західна частина села, на північ від насосної станції водогону до м. Кам'янка-Бузька, на південь від садиби, на лівому, пологому березі потоку Личавка висотою до 3–4 м над рівнем заплави (див. рис. 4, 59);
- за 0,3 км на північний захід від села, на лівому березі потоку Личавка висотою 4–5 м над рівнем заплави, за 0,25 км на північний схід від насосної станції водогону до м. Кам'янка-Бузька, поблизу поодиноких будинків (див. рис. 4, 58);
- за 0,5 км на захід від села, за 0,5 км на південь від насосної станції, на пологому схилі правого берега потоку Личавка висотою близько 5 м над рівнем заплави (див. рис. 4, 57);
- за 0,8 км на північний захід від села, на південний захід від насосної станції згаданого вище водогону, на пологому схилі лівого берега потоку Личавка висотою до 2–3 м над рівнем заплави (див. рис. 4, 56);
- в західній частині села, за 1 км на південний схід від церкви, поблизу трансформаторної будки, на майже рівному мисоподібному уступі берега Західного Бугу висотою 5–6 м над рівнем заплави, на північний захід від крамниці (див. рис. 4, 60);
- в західній частині села, на мисоподібному уступі лівого берега потоку Бобрівка висотою 7–8 м над рівнем заплави, неподалік від його впадіння в Західний Буг, на північ від тваринницького комплексу колишнього колгоспу, на захід від шосейної дороги (див. рис. 4, 50);
- в західній частині села, на підвищеній ділянці правого берега потоку Бобрівка висотою 8–10 м над рівнем заплави, поблизу від його впадіння в Західний Буг, на території, де знаходиться будинок сільради і господарські споруди спілки селянських господарств (див. рис. 4, 51);
- на західній околиці села, на мисоподібному уступі лівого берега потоку Бобрівка висотою 7–8 м над рівнем заплави, на території, зайнятій будівлями тваринницького комплексу колишнього колгоспу (див. рис. 4, 52).

Три давньоруські селища виявлено в межах присілка Осовець, розташованого на південний захід від Сільця. Два з них займають куполоподібні підвищення надзаплавної тераси Західного Бугу висотою до 4–5 м з розмірами по довшій осі близько 200–250 м та розміщені, відповідно, на західній околиці (див. рис. 1, 53) і за 0,5 км на південь від хутора (див. рис. 1, 54).

Третє поселення локалізовано на схід від присілка, на рівній ділянці лівого берега струмка висотою 2–3 м над рівнем заплави, навпроти невеликого озерця (див. рис. 1, 55).

Розвідковими роботами 2001–2002 рр., проведеними на Кам'яниччині у зазначеній частині басейну Західного Бугу, відкрито 72 поселення, з яких 60 віднесено до давньоруського часу. Датування останніх вкладається в хронологічні рамки від кінця X до XIII ст. Більш ранні за віком пам'ятки згруповані, в основному, в межах сіл Старий Добротвір, Стриганка і Тищиця. На їх долю припадає приблизно 20 % від загальної кількості виявлених селищ давньої Русі.

Природне середовище, в якому перебували ці пам'ятки, приналежне до Буго-Стирської межирічної рівнини – геоморфологічного району південно-західної частини Волинської височини з денудаційним, здебільшого, типом рельєфу. В цьому мікрорегіоні домінуючими є дерново-підзолисті супіскові і зрідка легкосуглинкові ґрунти сірого та темно-сірого забарвлення.

Виявлені давньоруські пам'ятки за площею не перевищують 0,5 га і лише в окремих випадках вона сягає 1 га. Безперечно, це були поселення у вигляді хуторів, що утворювали окремі гнізда.

Така, досить значна кількість селищ може опосередковано вказувати на їх концентрацію довкола городища як політико-адміністративного та соціально-економічного осередка місцевої давньоруської округи. Одним з них можна вважати пам'ятку в ур. "Городище", досліджену Р. М. Чайкою у 1981 р. [4. С. 59] і повторно обстежену науковцями ЛІМу, які виявили тут рештки короткого за протяжністю (до 10 м) валу, знівельованого під час земляних робіт при посадці лісу.

Ці, відкриті у 2001–2003 рр. давньоруські поселення, доповнили реєстр подібних до них у Львівській області, збагатили історію Кам'яниччини раннього середньовіччя і дали чергову інформацію пам'ятко-охоронним органам для їх взяття на облік з метою забезпечення охорони.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Михальчишин І.* Список пам'яток стародавньої історії Львівської області. – Львів, 1993.
2. *Пелецишин Н. А.* Исследования в Западном Побужье // АО 1981 г. – 1983. – С. 305.
3. *Чайка Р. М.* Исследования древнерусских памятников на Буге // АО 1981 г. – 1983. – С. 330.
4. *Чайка Р. М.* Нові дослідження слов'янських пам'яток на Західному Бугу // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині.– Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 58–59.

Рис. 1. Картохема розташування давньоруських поселень Добровора та його округи.

Рис. 2. Картохема розташування давньоруських поселень Добротвора та його округи.

Рис. 3. Картохема розташування давньоруських поселень Добровтора та його округи.

Рис. 4. Картохема розташування давньоруських поселень Добротвора та його округи.

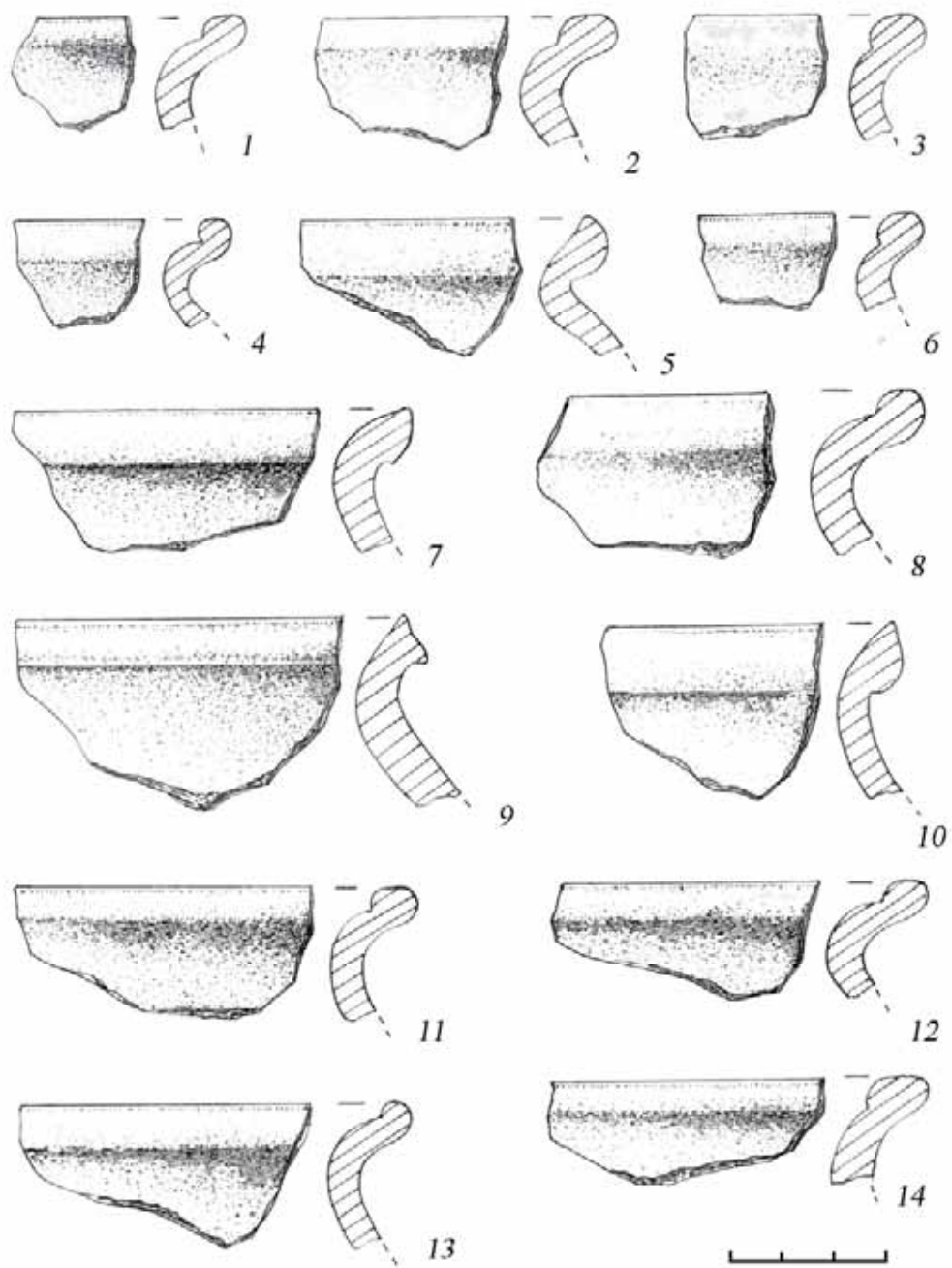

Рис. 5. Давньоруський посуд з пам'яток в Гайку: 1–3, 6;
Долині: 4, 5, 11, 12 і Добротворі: 7–10, 13, 14.

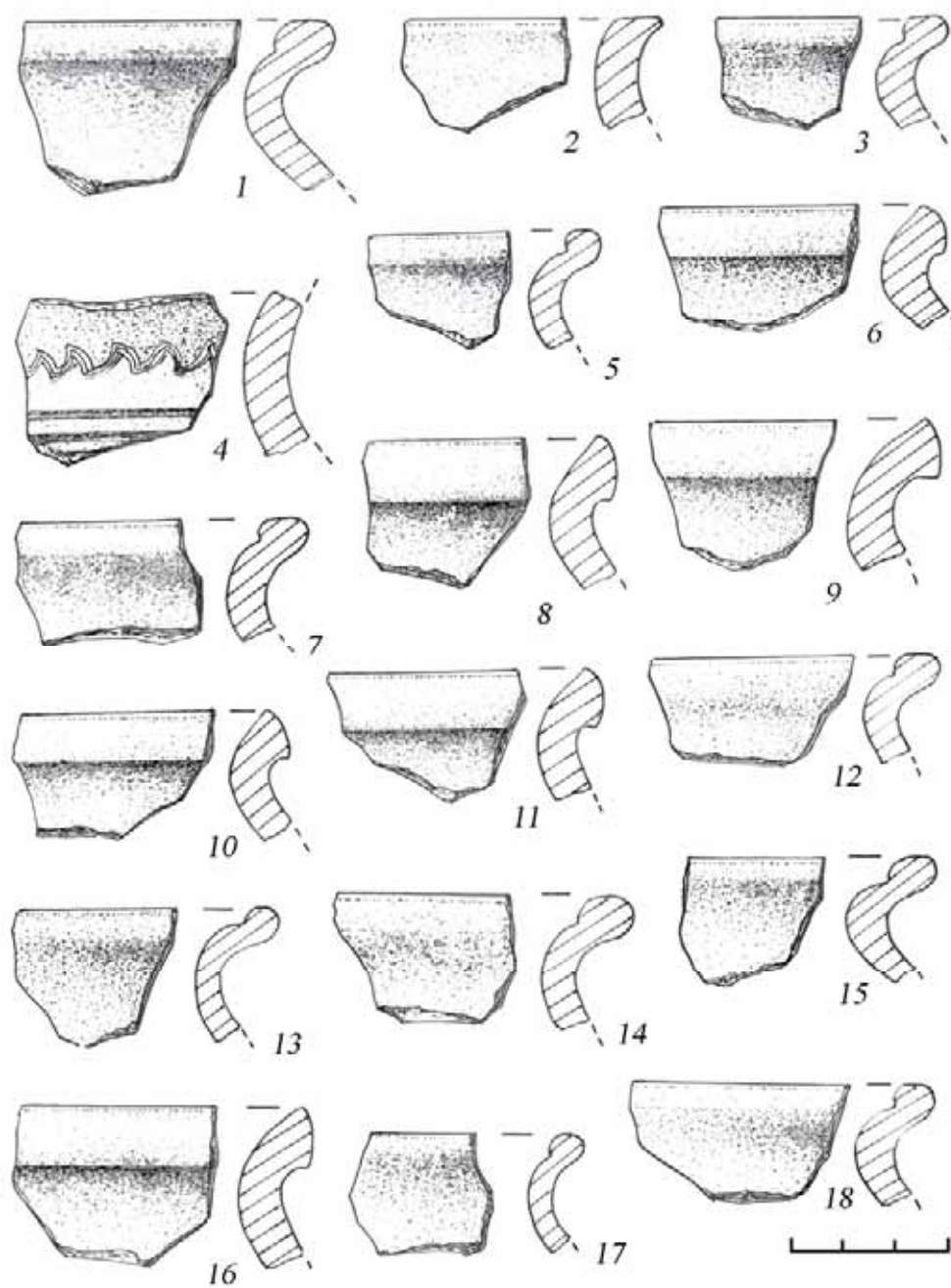

Рис. 6. Давньоруський посуд з пам'яток в Перекалках: 1, 3, 5, 12-14;
Руді за Бугом: 7, 15-18 і Старому Добротворі: 4, 6, 8-11.

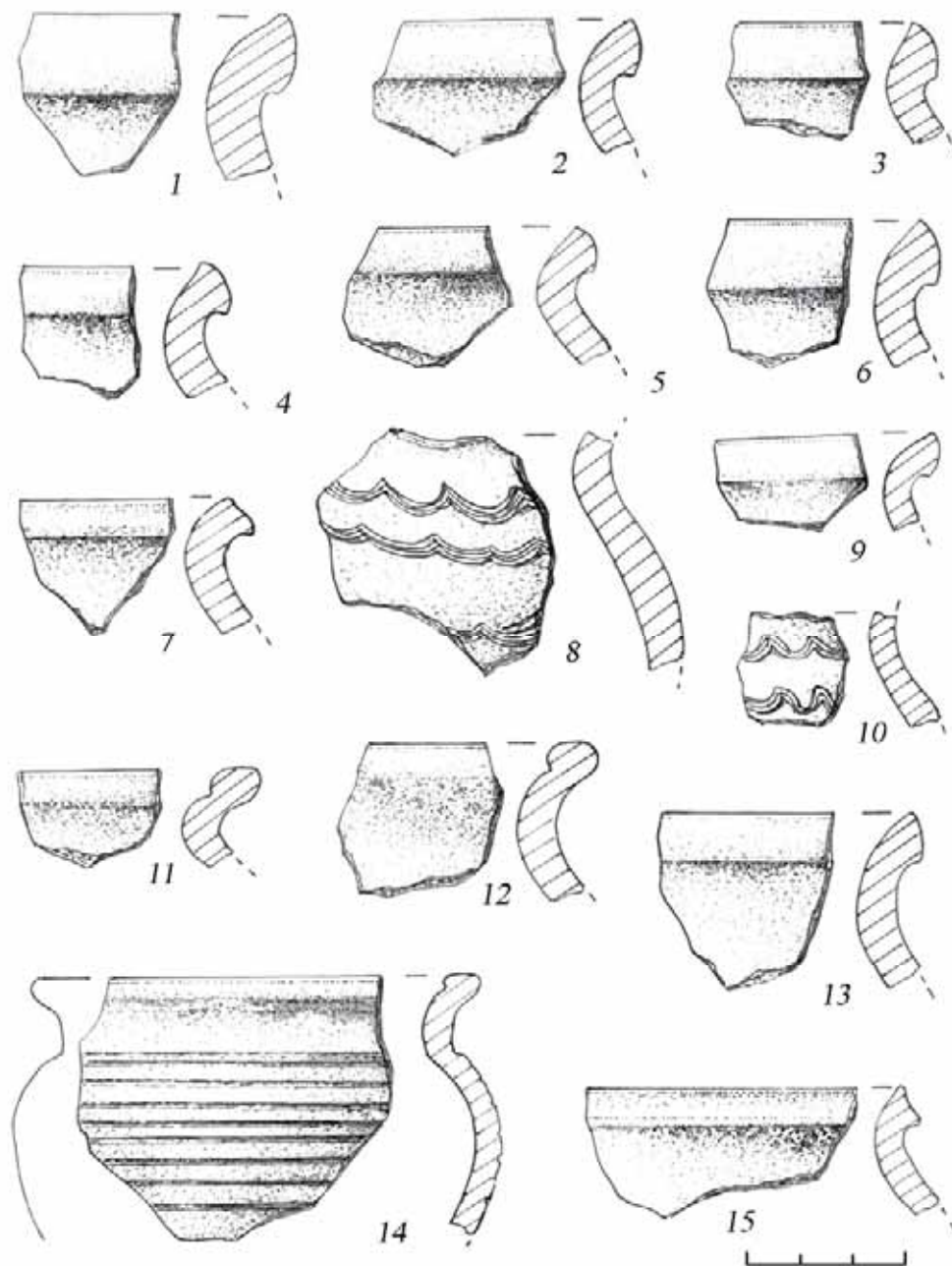

Рис. 7. Давньоруський посуд з пам'яток в Старому Доброворі: 3, 7, 11, 12;
Стриганці: 5, 9, 13, 14 і Тишиці: 1, 2, 4, 6, 8, 10, 15.

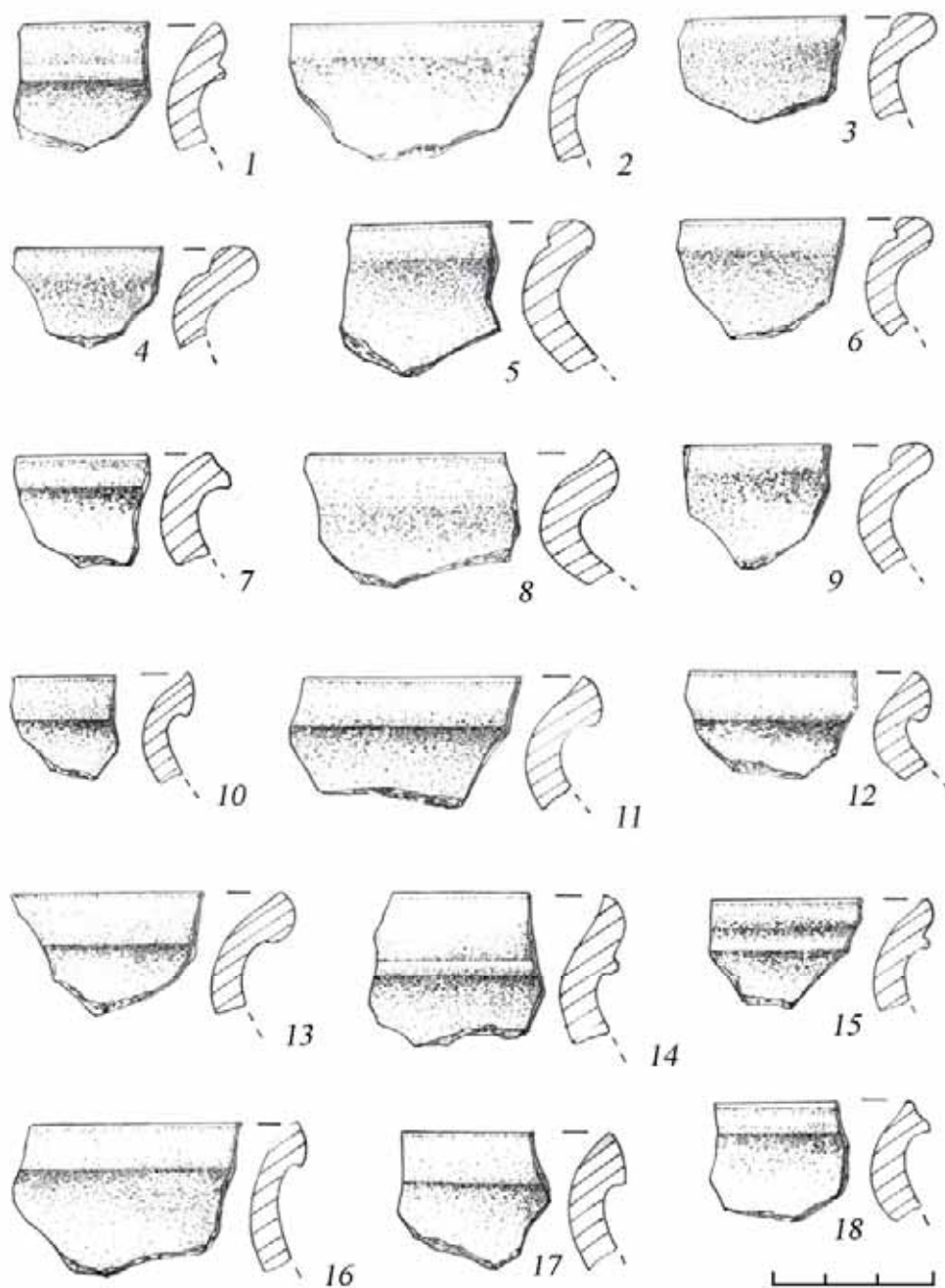

Рис. 8. Давньоруський посуд з пам'яток в Руді Сілецькій: 2, 7-9, 17 і Сільці: 1, 3, 4-6, 10-16, 18.

ДРЕВНЕРУССКИЕ ПОСЕЛЕНИЯ ДОБРОТВОРА И ЕГО ОКРУГИ**П. М. Довгань*, В. М. Конопля****

**Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, e-mail: pdovgan@ukr.net*

***Институт украиноведения имени Ивана Крипьякевича
Национальной Академии наук Украины
ул. В. Винниченко, 24, г. Львов, 79026*

Введены в научный оборот древнерусские памятники в округе сгг. Добротвор Каменко-Буского р-на Львовской обл., открытые на протяжении 2001–2002 гг. сотрудниками Львовского исторического музея.

Ключевые слова: древнерусские памятники, поселения, Добротвор, гончарная керамика.

DOBROTVIR ANCIENT RUS SETTLEMENTS AND ITS VICINITIES**P. Dovhan*, V. Konoplia****

** Ivan Franko Lviv National University
Universytetska St. 1, Lviv, 79000, e-mail: pdovgan@ukr.net*

***Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vynnychenka St. 24, Lviv, 79026*

Ancient Rus archeological sites of Dobrotvir vicinities (Kamianka-Buzkadistrict, Lviv region), were discovered in 2001-2002 by the scientists of Lviv historical museum, are introduced for scientific use.

Key words: ancient Rus archeological sites, settlements, Dobrotvir, ceramics.

Стаття надійшла до редколегії 27. 02. 2012

Прийнята до друку 27. 04. 2012